

COMPARATIVE DESCRIPTION OF PUBLIC AND CREATIVE APPROACHES IN IMPROVING THE QUALITY OF TRAINING OF HIGHER EDUCATIONAL SPECIALISTS

Karimjanov A.

Chirchik State Pedagogical University

Associate Professor of the Department of "Primary Education Methodology",

Candidate of Pedagogical Sciences, Chirchik, Uzbekistan.

Abstract; The article compares and describes the role and importance of didactics in the formation and development of students' creative abilities through pedagogical innovations, their position in education, and their role in modernizing the quality of training specialists in primary education in higher educational institutions.

Keywords: development, education, upbringing, efficiency, quality, didactics, individual education, pedagogical process, stages, motivation, creative thinking and work, traditional and innovative characteristics, advanced, educational technologies, social, economic, conceptual paradigm, research and creative.

OLIIY MA'LUMOTLI MUTAXASSISLAR TAYYORLASH SIFATINI OSHIRISHDA OMMAVIY VA IJODIY YONDASHUVLARNI QIYOSIY TAVSIFI

Karimjanov A.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

«Boshlang'ich ta'lim metodikasi» kafedrasi dotsenti, Pedagogika fanlari nomzodi. Chirchiq, O'zbekiston.

Annatatsiya: Maqolada Oliy ta'lim muassasalarda boshlang'ich ta'limda mutaxassislar tayyorlash sifatini zamonaviylashtirishda ommaviy va ijodiy yondashuvlarni qiyoslash va tavsiflash pedagogik innovatsiyalar yordamida

talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirish va ularni rivojlantirishida didaktikani roli, ahamiyati, ularning ta'limda tutgan mavqelarini aks etirgan.

Kalit so'zlar: rivojlanish, ta'lim, tarbiya, samaradorlik, sifat, didaktika, individual ta'lim, pedagogik jarayon, bosqichlari, motivatsiya, ijodiy fikrlash va ishlash, an'anaviy va innovatsion xarakterlari, ilg'or, ta'lim texnologiyalar, ijtimoiy, iqtisodiy, konseptual paradigma, tadqiqiy ijodiy.

Mamlakatimizda qabul qilingan «Harakatlar strategiyasi», Prezidentimizning 2017 yil 20 apreldagi «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-2909-son, 2017 yil 27 iyuldagi «Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3151-son, 2017 yil 26 sentyabrdagi «Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3289- son qarorlari, 2018 yil 25 yanvardagi «Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida»gi PF-5313-son farmoni va boshqa qator huquqiy hujjatlarda ham ta'lim tizimi oldiga ana shu talablar qo'yilgan.¹

Ko'zlangan maqsad - vazifalarni amalga oshirish, ijtimoiy-siyosiy hayotda ongli ravishda qatnasha oladigan, ijtimoiy jarayonlarga faol ta'sir eta oladigan, mamlakat taqdiriga javobgar bo'la oladigan, mas'uliyatni his yetadigan, mustaqil va erkin fikrlovchi shaxsni shakllantirishdir. Shuning uchun ham hozirgi kunda mamlakatimizda shunday ta'limni amalga oshirishning mexanizmi sifatida o'qitishning sifatiga alohida diqqat qaratilmoqda. Ta'lim sifatini oshirish bu iloji boricha ko'proq bilim to'plash, axborotga ega bo'lishgina emas, balki tafakkurni rivojlantirish, nihoyatda katta axborot oqimidan zarurlarini tezda tanlab olish, yo'nalishni tezda mo'ljalga olish, vaziyatni baholash, nostandart muammolarni yechish ko'nikma va malakasini shakllantirishdir.

¹ Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq /SH.M. Mirziyoev. - Toshkent: «O'zbekiston», 2016. -56 b.

Lekin hozircha ta'lim tizimida tayyorlanayotgan mutaxassis kadrlarimizning sezilarli qismi bu talablarga to'liq javob bermaydi. Natijada ular raqobatbardosh bo'lmagani sababli mehnat bozoridan o'z o'rnini topa olmay sarson bo'ladi. Ta'lim sifati, eng avvalo, ta'lim jarayonining asosiy bo'g'ini, uning ham ob'ekti, ham sub'ekti o'quv materialini o'zlashtirish sifatiga bog'liqdir. O'quv material – bu ob'ektiv axborotni didaktik ishlov berish orqali talabalar tomonidan o'zlashtirishga tayyorlash natijasidir. Talaba uni o'zlashtirishi, ya'ni uni qabul qilishi, tushunishi, anglab yetishi, tahlil qilishi kelgusida standart va nostandart muammolarni yechishda qo'llashi kerak.

Jamiyat taraqqiyoti natijasida ta'lim tizimiga qo'yilgan talabning o'zgarib borishi natijasida ta'lim jarayonini tashkil etishga yondashuvlar ham o'zgarib, takomillashib boradi. Ular xilma-xil bo'lib, ta'lim tizimidagi o'ziga xos xususiyatlarni baholash mezonlariga ko'ra, ta'lim jarayonini tashkil etish, o'qitishga yondashuvlarni turli guruhlariga bo'lish mumkin.

Ulardan eng ommaviy yondashuvlar: ko'rgazmali-an'anaviy (tushuntiruv-illyustrativ), texnologik, tadqiqiy-ijodiy, hamda modulli yondashuv deya ayta olamiz. Ularning bir-biridan qanday farqlanishini quyida ularga berilgan qiyosiy tavsif orqali ko'rish mumkin. Ta'limga yondashuvlarning qiyosiy tavsifi -ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, o'qitishga yondashuvlar konseptual jihatdan bir-biridan farq qiladi. Birinchi yondashuv an'anaviy o'qitishda:²

- yangi materiallarning deyarli hammasi o'qituvchi tomonidan og'zaki bayon qilinadi;
- bilimlar talabalarga tayyor holda taqdim etiladi;

Kadrlar tayyorlash masalasining dolzarbligi hozirgi kundagi jamiyat tomonidan yuqori malakali, raqobatbardosh, mutaxassis sifatida yuzaga kelgan muammolarning mohiyatini tezda anglaydigan, jahon miqyosidagi ijtimoiy-iqtisodiy tendensiyalardan ortda qolishni bartaraf etadigan, demokratik huquqiy davlatni samarali ravishda barpo qiladigan mutaxassislarga talabning ortib borayotganligida ifodalanmoqda.

² Karimjanov A. Darslik. "Boshlang'ich ta'limda "TARBIYA" fanini metodikasi". T. ZEBO-PRINT. 2023. 186 b.

Ta'limga yondashuvlarning qiyosiy tavsifi. Mezonlar Ko'rgazmali-an'anaviy yondashuv, ilg'or texnologik yondashuv, tadqiqiy-ijodiy yondashuv, modulli yondashuv, yqituvchining roli, yqituvchi bilim beruvchi, yquv jarayonini tizimli yondashuvdan foydalangan holda loyihalash va uni amalga oshirishga qaratiladi. Asosiy diqqat ta'lim oluvchining turli variantlarni baholashi va qaror qabul qilishi, muammolarni yechishiga qaratiladi. E'tibor ko'proq ta'lim oluvchiga, uning o'z ustida mustaqil ishlashi hamda o'z-o'zini nazorat qilishiga qaratiladi.

O'quv maqsad-vazifalari doimo aniq qo'yilavermaydi, ko'zlanayotgan natijaga ko'ra maksimal darajada o'quv maqsadlarining aniq qo'yilishi yquv jarayonidan qo'yilgan maqsadni izlash, tadqiqot o'tkazish tarzida tashkil qilish, har bir mavzu, ta'limning maqsadiga ko'ra alohida birlik modullarni izchil holda ketmaket chuqur o'zlashtiradi.

Ta'lim berishning ustuvor metodlari bayon qilish, hikoya, tushuntirish, retseptiv, reproduktiv metodlardan iborat. Ta'lim jarayonida interaktiv metodlar qo'llaniladi, vaziyatga ko'ra tuzatishlar kiritish mumkin yquvchi, talabalarning shaxsiy tashabbusi, yangi bilimlarni mustaqil o'rganishlarini qo'llab quvvatlovchi metodlar bu samaradorligi oshirish va dan iborat. Bu metodlarni tanlash va moslashtirish O'quvchi-talabaning bilim olishini ta'minlash Axborotlarni to'plash, xotirada saqlab qolish, mustahkamlashga doimo undash O'quvchi, talabaning faolligini ta'minlash, mustaqil o'qishga o'rgatish Mustaqil, tahliliy fikrlash faoliyatining yuz berishi uchun muhit yaratish, o'z ustida muntazam ishlash O'z ustida mustaqil muntazam ishlash, ijodiy izlanish uchun qulay muhit yaratish.³

Qo'yilgan maqsadga kafolatli erishish;

- o'qituvchi turli yo'llar bilan bu bilimlarning qabul qilinishini tashkil qiladi;
- o'quvchi-talabalar bilimni qabul qiladilar (retsepsiya) va ularning ma'nosiga yetadilar, o'z xotiralarida saqlab qoladilar;
- darslik asosan mustaqil ish uchun qo'llaniladi;

³ Yo'ldoshev J.G., Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: «O'qituvchi», 2004.

- auditoriya mashg'ulotlari paytida darsliklar ayrim hollarda pedagog tushuntirishlariga xalaqit bermaslik uchun yoki o'quvchi talabalar diqqatini buzmaslik maqsadida qo'llanilmaydi.

Ko'pincha darslik uyda ham qo'llanilmaydi, uning o'rnini dars paytida tuzilgan konspekt bosadi;

- bilimlarni tekshirish asosan mashg'ulot vaqtining sezilarli qismini egallaydigan individual og'zaki so'rovlar hamda uzoq muddatlarda o'tkaziladigan nazorat ishlari yordamida amalga oshiriladi;

- mustaqil ishning nisbiy miqdori juda kam. O'quvchi, talabalarni olingan bilim, axborotlarni xotirada saqlab qolish, mustahkamlashga undaydi.

Shuning uchun ham ko'plab pedagoglar «O'quvchi-talabalarga nimani o'qitish, o'rgatish, qanday o'qitish, o'rgatish kerak? Qanday qilib tayyorlayotgan mutaxassis kadrlarning bilimi, malaka darajasi yuqori bo'lishi ta'minlanadi?» degan savollar qo'yib, unga javob topish uchun tinimsiz izlanishlar olib boradilar. Pedagogik texnologiya deyarli yarim asr davomida tadrijiy ravishda rivojlandi va hozirgi darajaga etdi. Birinchisida ta'lim paradigmasi⁴ «O'qituvchi–darslik–o'quvchi» bo'lsa, ikkinchisida «O'quvchi–darslik–o'qituvchi» bo'lib, birinchisida o'quvchi o'qitishga bo'ysindirilgan ob'ekt sifatida qaralsa, ikkinchisida esa ta'lim jarayonining teng huquqli, mustaqil hamda faol ravishda ilm olishga intiluvchi sub'ekti sifatida ko'riladi. Birinchisida «bilim olish – yagona maqsad», xato esa jazolansa, ikkinchisida, «bilim olish – shaxsiy va boshqa muammolarni yechish vositasi», xatoni har kim ham qilishi mumkin, inson xatolari orqali o'rganadi, uni takrorlamaslikka harakat qiladi, degan pozitsiyadan qoraladi.

O'qituvchining o'zini ham fikrlash qobiliyatiga va muammolarni yechish ko'nikmalariga, vaziyatni tezda baholay olish, hozirjavob bo'lish ko'nikmalariga ega bo'lishi talab etiladi. Texnologik yondashuvda pedagog olimlar tomonidan ta'lim texnologiyalari chuqur o'rganilgan va ularni turli jihatdan guruhlariga bo'lib, sabablari asoslab berilgan. Ularni atroflicha o'rgangan taniqli olim G.K.Selevko o'zining

⁴Парадигма (юнонча *paradeigma* сўзидан олинган бўлиб, мисол, намуна маъносини беради. фалсафий ва социал) – 1) воқеликнинг муҳим хусусиятларини ифодаловчи, уни тушунчалар тизимида мужассамлаштирган қатъий илмий назария;

«Zamonaviy ta'lim texnologiyalari» kitobida pedagogik texnologiyalarni turli jihatdan yondashgan holda eng ko'pi bilan 12 ta guruhga ajratgan.

Tadqiqiy-ijodiy yondashuvda o'quvchi, talabalarning muammolarni yechish qobiliyatini rivojlantirish, ularni yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtirishi, tashabbus ko'rsatishiga ko'proq e'tibor beriladi. Natijada bosqichma-bosqich o'qitish imkoniyati yaratiladi. Pedagoglarning fikricha, agar modul texnologiyasi asosida o'qitish to'g'ri tashkil etilsa, ta'limning har qaysi bosqichida o'quvchi, talabalar yangi o'quv materiallarini o'zlashtiradi, ko'nikma va malakasini takomillashtiradi.

Modullarga ajratib o'qitishga ishchi o'quv rejaning chuqur tahlili asosida o'zaro bog'liq fanlar guruhi aniqlanadi, ya'ni butun o'quv rejasi alohida makro-modullar to'plami sifatida qaraladi. Modul tizimi asosida ta'lim berishning afzalligi shundaki, e'tibor ko'proq ta'lim oluvchiga, uning o'z ustida mustaqil ishlashi hamda o'z-o'zini nazorat qilishiga qaratiladi. Pedagogik adabiyotlarda «modulli o'qitish» termini xalqaro tushuncha bo'lib, uning bitta ma'nosi faoliyat ko'rsata oladigan o'zaro chambarchas bog'liq elementlardan iborat bo'lgan tugunni bildiradi. Bu modul asosida o'qitishning boshqa konsepsiyalari, nazariyalariga nisbatan izchil bog'liqlikda ekani, ularni o'zida mujassamlashtirganini ko'rsatadi⁵. Keyingi paytlarda ta'limda qo'llanilayotgan integrativ yondashuv ham («Integrasiya» so'zi lotincha bo'lib, tiklash, to'ldirish, qismlarni bir butun qilib birlashtirish degan ma'noni anglatadi) nazarda tutgan holda ta'limda bilimlar integrasiyasi yoki fanlararo bog'lanishdan:

- bir necha fanlarni birlashtirib, maxsus kurslar yaratish;
- o'quv fanlarining turli bo'laklarini ma'lum bir blokka birlashtirish;
- bir mavzuni ikki yoki bir necha predmetlar asosida o'rganish;
- bilimlarni umumlashtirish asosida yaratilgan kurslarni o'rganish va boshqalarni

Modulning muhim ustunliklaridan yana biri ta'lim tizimining «On-line» holatida aks ettirilishi hisoblanib, ta'lim jarayoni real vaqtda aks ettiriladi. Internet orqali o'qituvchi bilan o'quvchi-talabaning individual muloqoti ularning mavzu mazmunini chuqur o'zlashtirishiga yordam beradi, o'z ustida muntazam ishlashga yo'naltiradi.

⁵ Karimjanov A. Darslik. «Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi» «Fan va texnologiya», 2019.

Modul asosida o'qitishni nazariy jihatdan tahlil qilish asosida uning quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- modul asosida o'qitish didaktik tizimning har bir komponentini bajarilishi lozim bo'lgan darajada ishlab chiqish va uning ko'rgazmali ta'minotini modul dasturi va modullarda taqdim etish;

- o'qitish mazmunining aniq tarkibini belgilash, o'quv jarayonida nazariy materialni izchillikda bayon qilish, dars o'tish metodlarini tanlash, uni metodik materiallar bilan ta'minlash, o'zlashtirilgan bilimlarni nazorat qilish uchun baholash tizimini ishlab chiqish, zarur bo'lganda ularga tuzatishlar kiritish;

- modul asosida o'qitish uni variantlilik, juz'iy o'zgartirishlar kiritish, o'quv jarayonini talabalarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlari va talablariga moslashtirishdir. 1998 yili 11 martda O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining «Fanlarni modul tizimi bo'yicha o'qitish to'g'risida»gi 58-son buyrug'ida oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini takomillashtirish hamda xorijiy mamlakatlarning yetakchi oliy o'quv yurtlarida talabalarga fanlarni modul tizimi bo'yicha o'qitishda to'plangan tajribalarni respublikamizda ham qo'llash uchun tajribadan o'tkazish ko'zda tutilgandi.

O'quv jarayonida o'qitish metodlarini tanlash muhim ahamiyatga ega, chunki qo'yilgan maqsadni qanday amalga oshirish, qanday natijaga erishish aynan qaysi metodni qay tarzda qo'llash hamda talabalar bilimi nazoratiga bog'liqdir. Nazorat ham metodga tayanadi. Ma'ruza, amaliy mashg'ulot, o'zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash, tafakkur qilish va ma'lumotlarni qayta ishlash imkoniyatini yaratuvchi, ijodiy ishlashga yo'naltirish uchun topshiriqlar ham tanlangan metodlar asosida tayyorlanadi. Shuning uchun o'qituvchi, bizningcha, metod tanlashga alohida diqqat qaratishi zarur. Bunda albatta o'quv metodlarini tanlashga ta'sir etuvchi omillar hamda ularni qanday o'rin tutishiga e'tibor berish kerak. Masalan, iqtisodiyotda taqqoslash, hisob-kitob muhim rol o'ynashini hisobga olgan holda mikro- hamda makromiqyosda qabul qilingan qaror, huquqiy hujjatlar, ularni qanday o'zgarishlarga olib kelishini o'rganishga qaratilgan topshiriqlar tayyorlash zarur.

Fanlarni modul texnologiyasi asosida o'qitishda o'quvchi, talabalar bilimi va ko'nikmalari o'quv maqsadlariga muvofiq holda muntazam baholanishi kerak. Baholash huquqiy, pedagogik va psixologik tamoyillarga hamda Davlat ta'lim standartlariga asoslanadi. O'qituvchi har bir topshiriq yoki masala-mashq, keys va boshqa bajarilgan ishlar uchun baholash mezonlarini ishlab chiqishi kerak. Shu bilan birga talabalarga o'zlarini o'zlari baholashlarini ham tashkil etish maqsadga muvofiq. Baholash orqali butun modulni o'rganish jarayoni va uning barcha komponentlari maqbulligi tekshirilib ko'riladi. Bu bilan modulli o'qitish kutilayotgan natijani berayotgani yoki bermayotgani aniqlanadi. O'qituvchi o'quvchi-talabalarga bilimni o'zlashtirishlari uchun motivatsiya yaratishi darkor.

Natijalarni guruhlarda ochiq-oydin va samimiy muhokama qilish ham yuqori samara beradi. Modulni o'rganish oxirida yakuniy suhbat uchun vaqt ajratilishi kerak. Bu o'qituvchi va o'quvchi-talabalar faoliyati natijalari, ularning amalga oshirgan va oshirmagan ishlari yuzasidan mulohaza yuritish uchun yaxshi imkoniyat beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq /SH.M. Mirziyoev. - Toshkent: «O'zbekiston», 2016. -56 b.
2. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.-Toshkent, “O'zbekiston”, 2017. -104 b.
3. Ibragimova G.N. Bo'lajak talabalarining kreativlik funksiyalarini shakllantirishning ayrim masalalari. «Pedagogik ta'lim»: T.: 2011, № 4. –19-21-b.
4. Nishonaliyev U. Innovatsionnye pedagogicheskie tekhnologii obucheniya i razvitiya. V sb. materialov nauchno-prakticheskoy konferentsii «Aktualnye voprosy professionalnogo vospitaniya molodeji». – Alma-Ata: Resp. izdat. kab. kazaxsk. akad. obrazovaniya im. I.Altynsarina, 2000. –S. 235-240.

5. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: «O'qituvchi», 2004.
6. Hasanboev J. va boshqalar. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – T.: «Fan va texnologiya», 2009.
7. Karimjanov A. Darslik. “Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi” «Fan va texnologiya», 2019.
8. Karimjanov A., Ochilov F.I. “Boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiya muammolari” O'quv qullanma. T.FIRDAVS-SHOH. 2021.204b.
9. Karimjanov A, Karimjanov M..A., Karimjanova D.A. “Ta'lim muassasalarida me'yoriy hujjatlar yuritish”. T. FIRDAVS-SHOH. 2020. 321b.
10. Karimjanov A. Darslik. “Boshlang'ich ta'limda “TARBIYa” fanini metodikasi”. T. ZEBO-PRINT. 2023. 186 b.
11. Goldshmid B., Goldshmid M.L. Modular Instruction in Higher Education. // Higher Education. 1972.
12. Russell J.D. Modular Instruction. - Minneapolis, Minn., Burgess Publishing Co., 1974.